

Jemielity, Witold

Porządek nabożeństw w 1804 r. w dekanatach białostockim, knyszyńskim i sokólskim

Studia Teologiczne 28, 279-286

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WITOLD JEMIELITY

PORZĄDEK NABOŻEŃSTW W 1804 R. W DEKANATCH BIAŁOSTOCKIM, KNYSZYŃSKIM I SOKÓLSKIM

Treść: 1. Dekanat białostocki; 2. Ddekanat knyszyński; 3. Dekanat sokólski.

Po trzecim rozbiórze, w zaborze pruskim były tereny wokół Białegostoku, Knyszyna, Sokółki, Bielska, Brańska, Ciechanowca, Suwałk i kilka powiatów w dzisiejszej Litwie. Wcześniej tereny te należały do trzech diecezji: łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Dla odłączonych parafii w 1799 r. została utworzona diecezja wigierska, a w niej dokonano podziału na dekanaty. W dekanacie białostockim były parafie: Białystok, Choroszcz, Dobrzyniewo, Janowo, Juchnowiec, Korycin, Niewolnica, Turośń, Wasilków i Zabłudów; w dekanacie knyszyńskim: Dąbrowa k/Grodna, Dolistowo, Goniądz, Giełczyn filia Trzciany, Jasionówka, Kalinówka, Karpowicze, Knyszyn, Nowy Dwór, Suchowola i Trzciana; w dekanacie sokólskim: Adamowicze, Hoża, Klimówka, Kopciowsk, Kundzin, Kuźnica, Odelsk, Różanystok, Siodra, Sokolany, Sokółka, Szudziałowo filia Sokółki, Teolin i Zalesie.

Opracowanie jest oparte na źródłach rękopiśmiennych, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Łomży. Diecezja łomżyńska składa się z części dawnej diecezji sejneńskiej, ta zaś dziedziczyła tereny diecezji wigierskiej. W 1804 r. dziekani przeprowadzili wizytacje parafii według jednokowego formularza pytań: świątynia i inne budowle parafialne, naczynia i szaty kościelne, pracujący księża, porządek nabożeństw, grunta parafialne, dawne dokumenty. Zachowały się akta wizyt dekanalnych kilkunastu parafii. Jest też spis wszystkich parafii diecezji wigierskiej z liczbą osób do spowiedzi wielkanocnej.

Do początku XX wieku kapłan odprawiał w niedziele i święta tylko jedną mszę, podobnie jak w dni tygodnia. Gdy był jeden ksiądz w parafii, wierni gromadzili się na „sumę”. Przy dwóch kapłanach też wspólną dla wszystkich wiernych była suma. Drugi ksiądz odprawiał swoją mszę, ale podczas niej wierni śpiewali różaniec lub litanie; była to więc niejako prywatna msza tego

kapłana. Mszy popołudniowej oczywiście nie było, obowiązywał tzw. post eucharystyczny. Według tradycji Kościoła, dzień święty rozpoczynał się po południu dnia poprzedniego; a nie od północy. W tekście opracowania często występują określenia: matutinum, jutrznia, nieszpory. Jest to śpiew psalmów i odczytywania Pisma Świętego; matutinum i jutrznię śpiewał po łacinie ksiądz i organista, nieszpory po polsku wraz z ludem.

1. Dekanat białostocki

DOBRZYNIĘWO. Kościół drewniany, stary, zupełnie zniszczony, czyni się przygotowania do budowy nowego. Ks. Maciej Iwanowski. Do spowiedzi wielkanocnej 1725 osoby. W wigilie przed każdym świętem są nieszpory, w sobotę przed każdą niedzielą jutrznia. W każde święto jutrznia, o 7,30 pierwsza msza, po niej godzinki, pacierz, wyznanie wiary itd., procesja, suma, organista gra i śpiewa po łacinie, w połowie sumy kazanie, w niedziele nauki przez pytania po kościele, nabożeństwo kończy się o 13-ej. Odpusty są cztery: Zwiastowanie NMP (tytuł kościoła), poświęcenie kościoła w drugą niedzielę po Zielonych Świątkach, św. Maria Magdalena i św. Michał, uczestniczą tylko miejscowi parafianie¹.

JUCHNOWIEC. Kościół murowany, bez kopuły, wybudowany za poprzedniego proboszcza. Ks. Ignacy Rakowski, ks. Walenty Markiewicz. Do spowiedzi wielkanocnej 900 osoby. O 7-ej biją wszystkie dzwony, organista śpiewa godzinki, potem jutrznia, następnie lud z organistą śpiewa różaniec, w czasie różańca msza czytana, aspersion, procesja, msza śpiewana, podczas mszy nauka lub kazanie, w odpusty inna msza śpiewana, czyli wotywa, po niej nauka, na sumie kazanie, na koniec suplikacje. W uroczyste święta po południu nieszpory, w inne dni organista i lud śpiewają litanię. Odpusty: Trójca Święta, każde uroczyste święto Matki Boskiej, Nowy Rok i pierwsza niedziela miesiąca².

KORYCIN. Kościół drewniany, stary, potrzebuje reperacji. Ks. Józef Świeżyński, ks. Baltazar Krakowski. Do spowiedzi wielkanocnej 3000 osoby.

O 7-ej dzwon i zaraz wychodzi ze mszą ks. kanonik. Po mszy biją wszystkie dzwony na jutrznię, która bywa zawsze, jeśli księdzu pozwala czas. Po jutrzni jest godzina przerwa, potem jeden dzwon wzywa na śpiew

¹ Archiwum Diecezjalne w Łomży (skrót: ArŁm), Zespół Parafialny (skrót: I), I sygn. 77. Spis parafii z 1798 r. Zespół Ogólny, sygn. 317.

² ArŁm, I sygn. 172.

różańca, który bywa jeśli zbierze się kilkoro ludzi. Po różańcu dzwon na sumę, aspersion, procesja, suma, śpiewa organista po łacinie, lud po polsku nie śpiewa. Po sumie suplikacje wobec wystawienia w puszcze, hymn: Przed tak wielkim Sakramentem, nauka lub kazanie, anioł pański. Na nieszpory dzwoni się zimą o 15-ej i później, latem o 17-ej albo później, po nieszporych jest anioł pański. Odpust na Znalezienie Krzyża, jako tytuł budowy kościoła. I na inne dni, które dawniej były odpustami gromadzi się lud, ale tylko dla kiermaszu, nie ma nabożeństwa w kościele³.

WASILKÓW. Kościół drewniany, zbudowany około 1744 r. Ks. Stefan Łapinkiewicz, ks. Walenty Grochowski. Do spowiedzi wielkanocnej 861 osoby.

Dzwon na nieszpory zimą o 15-ej, latem o 16-ej. O 8-ej jutrznia, ale tylko w święta uroczyste, po jutrzni litanie, godzinki, koronka lub różaniec, msza, ludzie śpiewają po polsku, katechizm i pacierz przed sumą, nauka lub kazanie po sumie. Odpust na św. Michała⁴.

2. Ddekanat knyszyński

DĄBROWA k/GRODNA. Kościół drewniany, zbudowany w 1726 r., potrzebuje znacznej reperacji. Ks. Korzeniewski. Do spowiedzi wielkanocnej 4328 osoby. Kaplice w Kamiennej i Reszkowcu. W przeddzień świąt uroczystych śpiewane nieszpory i jutrznia, w każdą sobotę zamiast jutrzni organista śpiewa litanie o NMP albo godzinki, a zamiast nieszpory podobnie litanie o NMP albo ludzie śpiewają różaniec. Na nieszpory dzwon o 16-ej. W niedziele i święta dzwon na jutrznię o 8-ej, pół godziny później śpiew jutrzni, po niej różaniec, nauka z pacierzem, dzwon na mszę, którą w niedziele poprzedza aspersion i procesja. Podczas mszy śpiewanej jest kazanie. Podczas mszy śpiewa i odpowiada kapłanowi sam organista. Po mszy lud śpiewa suplikacje. O 12-ej albo nieco później kończy się nabożeństwo. Następnie „ułatwiają się obowiązki parafialne”, jak chrzest dzieci, śluby itd. Parafianie gromadzą się licznie na procesję Bożego Ciała i na św. Franciszka⁵.

DOLISTOWO. Kościół z kamienia i częściowo z cegły, dokończony w 1791 r., z fundacji Branickiej z Poniatowskich. Ks. Krzysztof Kapica, ks. Stanisław Kapica. Do spowiedzi wielkanocnej 2700 osoby. Kaplica w Z(Z?)dzięciółowie.

³ ArŁm, I sygn. 215.

⁴ ArŁm, I sygn. 568.

⁵ ArŁm, I sygn. 60.

O 16-ej dzwon na nieszpory. W pierwszą niedzielę miesiąca i w święta uroczysta suma, śpiewa ksiądz i organista, w inne niedziele i święta, z powodu małego zgromadzenie się ludu, ubodzy mieszkający przy kościele śpiewają litanie o Imieniu Jezus. O 8- ej dzwon na jutrznię, którą śpiewa ksiądz i organista. Następnie śpiew różańca i w tym czasie msza czytana, po mszy litania, pieśni nabożne, kazanie lub nauka z pacierzem lub modlitwami, ogłoszenia rządowe. Na sumę dzwon o 9,30, msza zaczyna się o 10-ej a kończy o 12-ej. Na sumie organista gra na pozytywce a lud śpiewa pieśni nabożne. Po sumie anioł pański. Odpust tylko na św. Wawrzyńca, ludzi przychodzi niewiele, a tym bardziej z innych parafii⁶.

KARPOWICZE. Kościół zbudowany w 1773 r., w ruinie, pokryty słomą i gontami. Ks. Antoni Rydzewski. Do spowiedzi wielkanocnej 145 osoby. W każdą niedzielę dzwon o 8,30 na różaniec, o 10-ej dzwon na mszę, podczas której śpiew litanii i hymnu. Nauka i katechizm w każdą niedzielę i święto odbywa się regularnie. Na odpust św. Mikołaja gromadzi się do stu osób⁷.

NOWY DWÓR. Kościół murowano-drewniany, zupełnie zniszczony. Ks. Franciszek Stepnowski, ks. Karol Malinowski. Do spowiedzi wielkanocnej 1520 osoby. Jest kaplica w Rubasznie u panów Sakow. Dzwon na nieszpory w soboty i w niedziele o godzinie 16-ej, a na jutrznię o 8-ej. Po jutrzni są godzinki, różaniec i litania. W zwykłe niedziele z ludem pacierz i nauka, w pierwsze niedziele miesiąca i w święta uroczyste podczas mszy kazanie. Na sumę dzwon o 10,30, msza śpiewana przez organistę kończy się o 12-ej. Lud swojej parafii zbiera się na Boże Ciało i na Wniebowzięcie NMP, kiermaszu nie ma⁸.

SUCHOWOLA – CHODORÓWKA. Kościół w Chodorówce drewniany z 1704 R., dosyć zniszczony, do 1798 r. parafialny, potem jako pogrzebowy, odległy o 1/3 mili (mila polska = 7,146 metra) od Suchowoli. W dniach 23 – 25 marca 1798 r. wszystkie nabożeństwa i uroczystości zostały przeniesione z Chodorówki do Suchowoli. Odbyło się to z największą paradą, w obecności 49 kapłanów, dwóch kapel, osobistości wojskowych i cywilnych, z udziałem do ośmiu tysięcy ludu. W Chodorówce publiczne nabożeństwo odprawia się tylko w dzień Wszystkich Świętych i w Dzień Zaduszny. Prywatnie może by msza i nabożeństwo żałobne zawsze, gdy ktoś tego zażąda. Publiczne nabożeństwo odbywa się w następującym porządku. W dzień Wszystkich Świętych po nieszporach w kościele parafialnym w Suchowoli

⁶ ArŁm, I sygn. 78.

⁷ ArŁm, I sygn. 187.

⁸ ArŁm, I sygn. 340.

proboszcz głosi kazanie i zachęca lud swojej i innych parafii do nabożeństwa i modłów za zmarłych. W procesji do kilku tysięcy ludzi smutnie idą na nieszpory żałobne do Chodorówki, osobno mężczyźni, osobno kobiety. Podczas gdy lud śpiewa, kapłani obojga obrządków słuchają spowiedzi. Po nieszporych wychodzi procesja, kapłan poświęca cmentarza. Ludzie powracają do kościoła, by wysłuchać nauki o treści stosownej do nabożeństwa żałobnego. Na koniec śpiew Witaj Królowo i anioł pański. W Dzień Zaduszny o trzeciej godzinie z rana wielki dzwon w Suchowoli przez pół wzywa na pacierze, czyli na pobudkę, o czwartej godzinie biją przez pół godziny, po trzy razy z przerwami, wszystkie dzwony. Lud gromadzi się w Chodorówce, księża spowiadają, duchowieństwo greckiego obrządku śpiewa egzekwie, odprawia śpiewaną mszę i całe nabożeństwo w języku słowiańskim. Następnie egzekwie łacińskie i różaniec a księża nadal słuchają spowiedzi i kolejno odprawiają msze czytane. Sam proboszcz wiele razy rozdziela komunię przez cały kościół. Po różańcu dzwon na sumę śpiewaną. Po zakończeniu mszy, zaproszony kapłan wygłasza kazanie żałobne. Następnie wychodzi procesja, jest poświęcenie cmentarza wedle Rytuału Rzymskiego, lud nadal spowiada się i komunikuje. Nabożeństwo kończy się śpiewem Witaj Królowo i anioł pański. Ludzie z krzyżem i chorągwiami powracają do kościoła parafialnego.

Kościół w Suchowoli drewniany z 1798 r., długi 22,1/2 łokci (łokiec = 0,576 metra, nazwa od przedramienia). Ks. Gaspar Polikowski, ks. Wincenty Świerżbiński. Do spowiedzi wielkanocnej 4300 osoby. Każdego dnia latem o 4-ej, zimą o 6-ej, w południe i wieczór zwyczajnie jak wszędzie dzwon wzywa lud na pacierze. Przed niedzielą i świętami uroczystymi oraz w samą niedzielę i święto uroczyste zimą (od 1 sierpnia do ostatniego marca) o 15-ej, a latem o 16-ej wielki dzwon na licznie uczęszczane nieszpory. W niedziele i święta latem o 7-ej a zimą o 8-ej dzwon na jutrznię. Po jutrzni przez kwadrans wielki dzwon zapowiada różaniec, litanie i pieśni. Podczas różańca jest msza pierwsza. Przy końcu litanii, dzwon na naukę. O 10-ej ksiądz rozpoczyna korzysta z Katechizmu ks. Legowicza. Po nauce dzwon na sumę, która, gdy nie ma kazania, wychodzi o 11-ej. Kazanie jest zawsze w pierwszą niedzielę miesiąca, w niedziele adwentowe i postne i we wszystkie święta uroczyste. Podczas mszy lud śpiewa z organistą po polsku. Suma kończy się o 12-ej, czasami później, zwłaszcza w pierwszą niedzielę miesiąca i w święta, kiedy przybywa więcej ludzi. Po sumie lud śpiewa anioł pański. W adwencie, w Boże Narodzenie i na Wielkanoc, o 4-ej wielki dzwon wzywa na pacierze, o 5-ej na jutrznię. Po jutrzni, o 6-ej dzwon na poranną mszę śpiewaną, która rozpoczyna się o 7-ej, śpiewa tylko organista po łacinie. Gdy ksiądz odchodzi od ołtarza, zaczyna się różaniec, po

nim pieśni. Dzwon wzywa na naukę i katechizm, po godzinie wszystkie dzwony na sumę, po mszy suplikacje, pieśń Bóg naszą ucieczką, anioł pański i tak kończy się nabożeństwo. Uwaga. W czasie całego nabożeństwa kapłan słucha spowiedzi a na mszy parafialnej udziela komunii zaraz po komunii kapłańskiej. W oktawie Bożego Ciała dzwon o 6,30, o 7-ej wychodzi msza, po mszy procesja, po procesji śpiew: Przed tak wielkim Sakramentem, i lud wychodzi z kościoła. Na nieszpory dzwon o 18-ej, modlitwa rozpoczyna się o 19-ej, obchody w niedziele są po cmentarzu przykościelnym. Na św. Marcina i w dni krzyżowe procesja wyrusza do krzyża za miasto. W wielki czwartek jest nabożeństwo i kazanie, w wielki piątek nauki przy krzyżach na cmentarzu, po powrocie do kościoła kazanie. W Chodorowie były cztery odpusty: Matka Boska Gromniczna, św. Stanisław biskup, Piotr i Paweł, św. Michał. Podczas odpustów odbywały się jarmarki, zwane rocznymi. Teraz żydzi zrobili jeszcze nowy jarmark na Zwiastowanie NMP. Na jarmarki przybywa dużo ludzi z różnych parafii. W kościele odprawia się nabożeństwo jak w uroczyste święta.

Na terenie parafii Suchowoli jest w Połominie kościół drewniany z 1734 r., prawie w ruinie, długi 25 łokci, szeroki 16 łokci. Kapelan ks. Jacek Wroczyński. W każdą niedzielę oprócz pierwszej miesiąca, w adwencie, na Boże Narodzenie, na Wielkanoc, na Szymona Judy i na Matkę Boską Szkaplerzną do Połomina przyjeżdża ksiądz. Wierni śpiewają różaniec, litanię i pieśni, po uderzeniu w dzwon jest aspersion, msza czytana, podczas której lud śpiewa: przy otwarciu obrazu – Najśłodzy Jezu dla imienia Twego, na ofiarowanie – U drzwi Twoich stoję Panie, na podniesienie – Święty Boże, po komunii – Bóg naszą ucieczką i mocą. Po mszy ksiądz czyta ewangelię i głosi naukę lub kazanie, lud śpiewa anioł pański. W Dniu Zadusznym przybywają księża, są egzekwie i msza śpiewana, czasem, kiedy jest wiele ludzi, księża słuchają spowiedzi i głoszą kazanie żałobne. Odpusty na św. Szymona i Matkę Boską Szkaplerzną, jest uroczyste nabożeństwo z kazaniem i procesją⁹.

TRZCIANA. Kościół stary, w dobrym stanie. Ks. Wiktorzyn Bajkowski, ks. Antoni Bajkowski. Do spowiedzi wielkanocnej 2573 osoby. Przed niedzielą i świętem o 16-ej lub 17-ej dzwon na nieszpory, o 7,30 na jutrznię. Po jutrzni jest różaniec, pacierz i nauka, dzwon na sumę, aspersion, procesja, podczas mszy odpowiada sam organista, nie ma śpiewu po polsku, po mszy anioł pański, o 16-ej lub o 17-ej nieszpory. Odpusty na św. Piotra i Pawła, Matkę Boską Szkaplerzną, z innych parafii przychodzi niewiele ludzi¹⁰.

⁹ ArŁm, I sygn. 514.

¹⁰ ArŁm, I sygn. 556.

3. Dekanat sokólski

KUNDZIN. Kościół drewniany, stary, wymaga reperacji wewnątrz i zewnątrz. Ks. Antoni Ziękiewicz. Do spowiedzi wielkanocnej 779 osoby. W niedzielę i święta o 8,30 śpiew różańca o NMP lub o Imieniu Jezus, o 10.30 aspersion, msza parafialna czytana, podczas niej lud śpiewa różne nabożne pieśni, jako to: Boże w dobroci, Najśłodczy Jezu dla Imienia Twego, U drzwi Twoich stoję Panie. Po mszy suplikacje wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu i pieśni Przed oczy Twoje Panie, Bóg naszą cieczką i mocą. Następnie błogosławieństwo, przy pieśni: Przed tak wielkim Sakramentem. Na koniec ksiądz z ambony lub przy ołtarzu czyta ewangelię, głosi naukę, odmawia akty wiary, modli się za rządzącymi. W święta uroczyste jest wystawienie Najświętszego Sakramentu, kazanie, po mszy procesja¹¹.

KUŹNICA. Kościół bez dachu, bez okien, bez parkanu. Ks. Ksawery Jackowski. Do spowiedzi wielkanocnej 1892 osoby. Były trzy kaplice, zostały zniszczone przez „Moskali”. W soboty i wigilie świąt uroczystych w stosownym czasie śpiew litanii. W niedzielę i święta od 8,30 do 10-ej śpiew różańca, potem msza parafialna i kazanie, wieczorem to samo co w soboty¹².

SOKOLANY. Nie ma kościoła, tylko kaplica z kopułą ze starego kościoła rozebranego. Ks. Franciszek Sulewski. Do spowiedzi wielkanocnej 1235 osoby, a razem z dziećmi 1919 osoby. W sobotę i przed każdym świętem nieszpory o zwykłej porze. W każdą niedzielę i święto jutrznia śpiewana i grana, po jutrzni organista śpiewa godzinki, po zaczęciu różańca msza, następnie nauka katechizmowa, po nauce suma. Kiedy msza jest z wystawieniem Najśw. Sakramentu, to i drugie nieszpory, po nich suplikacje i kazanie. Po obiedzie o zwykłej porze nieszpory. Odpusty są na Trójcę Świętą (tytuł kościoła) i na Przemienienie Pańskie¹³.

Tak przedstawiał się porządek nabożeństw niedzielnych i świątecznych podczas wizytacji dziekańskiej z 1804 r. Porządek ten opierał się na przepisach wydanych po soborze trydenckim a ponawianych w diecezji wileńskiej, do której omawiane parafie wcześniej należały. W 1710 r. biskup wileński K. Brzostowski polecił: w niedzielę i święta w miastach o 6-ej a w wioskach o 7-ej śpiewać matutinum, przy większej liczbie księży odprawiać mszę czytaną, podczas mszy śpiewać różaniec, litanię lub koronkę, katechizować, przed sumą odmawia ojcze nasz, zdrowaś, wierzę, 10 przykazań boskich

¹¹ ArŁm, I sygn. 233.

¹² ArŁm, I sygn. 234.

¹³ ArŁm, I sygn. 499.

i 5 przykazań kościelnych, śpiewać sumę¹⁴. W 1717 r. synod wileński nakazał odprawiać jutrznię, śpiewać godzinki, różaniec i litanie, obchodzić uroczystości zgodnie z rytuałem, przypominał polecenia biskupa K. Brzostowskiego. W 1744 r. synod przewidział kary za niedopełnienie niesporów, matutinum i śpiewania mszy parafialnej. Taki porządek w niezmienionej formie przetrwał do końca XIX w.¹⁵. Odnosnie nauczania, rozróżniano nauki i kazania. Pierwsze stosowano w niedziele roku, drugie w święta uroczyste. Nauki dotyczyły prawd zawartych w pacierzu, kazania – tajemnicy danego święta. Ambona spełniała i dodatkowe zadania, z niej ogłaszano rozporządzenia rządowe i cywilne, powiadamiano o różnych sprawach okolicznościowych.

THE PROGRAM OF PARISH SERVICES IN THE YEAR 1804 IN THE DEANERIES OF BIAŁYSTOK, KNYSZYN AND SOKÓŁKA

SUMMARY

The Diocese of Wigry was established in the year 1799. To it were included parishes from the Diocese of Wilno. From these were formed the deaneries of Białystok, Knyszyn and Sokółka. The author of the article presents the program of parish services on Sundays and holydays on the basis of documents of the visitations conducted by the deans. This program was based upon the regulations issued after the Council of Trent and repeated during the synods of the Diocese of Wilno. On Saturdays and vigils of holydays Vespers were sung. On the morning the priest and the organist sang psalms in Latin, after which the faithful sang the Rosary and litanies. Before High Mass the prayers of the catechism were recited, there was the aspersion with holy water and a procession. In the afternoon Vespers were celebrated. The priest celebrated only one Mass on Sundays and feasts, similarly on weekdays. The faithful gathered for the parochial Mass called "Suma". If there was a second priest in the parish, he celebrated Mass during the Rosary and litanies. Teachings and sermons were differentiated. The first took place on Sundays during the year and explained the truths included in the catechism prayers, the second explained the message of the individual feast days. Such a program remained in use until the beginning of the 20th century.

¹⁴ J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 433.

¹⁵ Por. W. JEMIELITY, *Porządek nabożeństw niedzielnych w diecezji wigierskiej i augustowskiej czyli sejneńskiej*, *Studia Teologiczne*, t. I (1983), s. 221 – 237.